

जगदीश शमशेर राणाको समालोचनाकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत

नेपाली केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह, दसौँ पत्रको

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

भरतबहादुर भण्डारी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

२०७४

जगदीश शमशेर राणाको समालोचनाकारिता

भरतबहादुर भण्डारी

२०७४

शोधनिर्देशकको सिफारिस

जगदीश शमशेर राणाको समालोचनाकारिता शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र भरतबहादुर भण्डारीले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको स्नातकोत्तर तहको शोधपत्रप्रति म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....

सहप्रा.डा. भरतकुमार भट्टराई

(शोधनिर्देशक)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

मिति : २०७४/१२/१९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र भरतबहादुर भण्डारीले स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको जगदीश शमशेर राणाको समालोचनाकारिता शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

.....

प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम

(विभागीय प्रमुख)

.....

सहप्रा.डा. भरतकुमार भट्टराई

(शोधनिर्देशक)

.....

प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्

(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७४/१२/२५

कृतज्ञता ज्ञापन

शोधकार्य एक गहन र संवेदनशील कर्म हो । शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि कठोर परिश्रम, यथोचित सुझबुझ र धैर्यको आवश्यकता पर्ने कुराको अनुभव यस शोधकार्यको क्रममा भएको छ । जगदीश शमशेर राणाको समालोचनाकारिता शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । यस क्रममा प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्न यथा समयमा यथोचित निर्देशन प्रदान गर्नु हुने आदरणीय गुरु सहप्रा.डा. भरतकुमार भट्टराईज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक चयन, सामग्री सङ्कलन, समस्याको उचित समाधान एवम् परिमार्जनका क्रममा आवश्यक सहयोग र उत्प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने समादरणीय समालोचक जगदीश शमशेर राणा, विभागीय प्रमुख श्रद्धेय गुरु प्रा.डा देवीप्रसाद गौतम तथा आदरणीय गुरुद्वय प्रा. मुकुन्दशरण उपाध्याय र प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस अनुसन्धानका क्रममा आवश्यक सहयोग, सल्लाह र सुझाव प्रदान गर्नु हुने आदरणीय गुरुहरू प्रा.डा.व्रतराज आचार्य, प्रा.डा. गोविन्दराज भट्टराई, प्रा.डा. ज्ञानु पाण्डे, प्रा.डा. कुमारप्रसाद कोइराला, डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतम, डा. एकनारायण पौड्याल र डा. नेत्र एटमज्यूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यसैगरी यस अध्ययनका सिलसिलामा न्यानो साथ र सहयोग प्रदान गर्ने आत्मीय साथीहरू युवक उप्रेती, महेश भट्ट, धर्म रावल र तर्कना शर्मालाई हृदयदेखि स्मरण गर्दछु । समयमै कम्प्युटर टङ्कण गरी सहयोग गर्नु हुने मित्र रोशन महतलाई पनि धेरै धेरै धन्यवाद भन्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधकार्यसँग सम्बन्धित सन्दर्भ सामग्रीका लेखक, सम्पादक, अनुसन्धानकर्ताहरू, विषय विज्ञहरू र समालोचनामा रुचि राख्ने विद्वत्त्वर्गप्रति साधुवाद प्रकट गर्दछु ।

.....
भरतबहादुर भण्डारी
(शोधार्थी)

विषयसूची

शीर्षक	पृष्ठ सङ्ख्या
पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय	१-८
१.१ विषयपरिचय	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ अध्ययनको औचित्य	६
१.६ अध्ययनको सीमाङ्कन	७
१.७ सामग्रीसङ्कलन र विश्लेषणविधि	७
१.७.१ सामग्रीसङ्कलन कार्य र विधि	७
१.७.२ विश्लेषणको ढाँचा	८
१.८ शोधप्रबन्धको सङ्गठन	८
दोस्रो परिच्छेद : समालोचनाको सैद्धान्तिक स्वरूप	९-३२
२.१ विषयप्रवेश	९
२.२ समालोचनाको परिचय	९
२.३ समालोचनाको व्युत्पत्तिगत अर्थ	१०
२.४ समालोचनाको प्रयोगमूलक अर्थ	११
२.५ समालोचनाको परिभाषा	१२
२.६ समालोचनाको स्वरूप	१५
२.७ समालोचनाको उद्देश्य	१८
२.८ समालोचनाका तत्त्व	१९
२.८.१ मूल्यनिर्णय	२०
२.८.२ व्याख्या-विश्लेषण	२०
२.८.३ सैद्धान्तिकीकरण	२१
२.८.४ शोधपरकता	२१
२.९ समालोचनाको क्षेत्र	२२

२.१० समालोचनाका प्रकार र पद्धति	२३
२.११ समालोचनाका प्रमुख केन्द्रक	२७
२.१२ समालोचनाको उपयोगिता र औचित्य	२९
२.१३ समालोचनाको शक्ति र सीमा	३०
२.१४ निष्कर्ष	३१
तेस्रो परिच्छेद : जगदीश शमशेर राणाको परिचय, समालोचनायात्रा र प्रवृत्ति	३३-४४
३.१ विषयप्रवेश	३३
३.२ जगदीश शमशेर राणाको परिचय	३३
३.३ सार्वजनिक लेखन प्रवेश र प्रकाशित समालोचना कृति	३५
३.४ जगदीश शमशेर राणाको समालोचनायात्रा	३६
३.४.१ प्रथम चरण (वि.सं. २००३-२०४५सम्म)	३७
३.४.२ द्वितीय चरण (वि.सं. २०४६-हालसम्म)	३८
३.५ जगदीश शमशेर राणाका समालोचकीय प्रवृत्तिहरू	४०
३.५.१ प्रभाववादी समालोचक	४०
३.५.२ तुलनालाई मुख्य आधार बनाउने समालोचक	४१
३.५.३ निर्णयात्मक समालोचक	४१
३.५.४ निश्चयवादी समालोचक	४२
३.५.५ उत्तरआधुनिकतावादी समालोचक	४२
३.५.६ मिथकीय प्रभाव भएका समालोचक	४३
३.५.७ आफ्नै सिर्जनामा समालोचना गर्ने समालोचक	४३
३.६ निष्कर्ष	४४
चौथो परिच्छेद : जगदीश शमशेर राणाका समालोचना कृतिको विश्लेषण	४५-७६
४.१ विषयप्रवेश	४५
४.२ मुनामदन भ्रमण	४५
४.३ दश दृष्टिकोण	४८
४.४ नरसिंह अवतार परिचर्चा	५७
४.५ महाकवि देवकोटाको वैचारिक पक्ष	६१
४.६ काव्यको रचनामा शिल्पकारिताको भूमिका	६५

४.७ उत्तरआधुनिकवाद र बाहुल्य विस्फोट	६८
४.८ जगदीश शमशेर राणाको समालोचनाकारिताको मूल्याङ्कन	७४
४.९ निष्कर्ष	७६
पाँचौँ परिच्छेद : नेपाली समालोचनामा जगदीश शमशेर राणाको योगदान	७७-९६
५.१ विषयप्रवेश	७७
५.२ नेपाली समालोचना परम्परा	७७
५.३ नेपाली समालोचनामा जगदीश शमशेर राणाको स्थान	८३
५.४ नेपाली समालोचनामा जगदीश शमशेर राणाको योगदान	८६
५.४.१ कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान र जगदीश शमशेर राणा	८७
५.४.२ तारानाथ शर्मा र जगदीश शमशेर राणा	८८
५.४.३ इन्द्रबहादुर राई र जगदीश शमशेर राणा	८९
५.४.४ वासुदेव त्रिपाठी र जगदीश शमशेर राणा	९०
५.४.५ दयाराम श्रेष्ठ र जगदीश शमशेर राणा	९०
५.४.६ मोहनराज शर्मा र जगदीश शमशेर राणा	९१
५.४.७ राजेन्द्र सुवेदी र जगदीश शमशेर राणा	९२
५.४.८ कृष्ण गौतम र जगदीश शमशेर राणा	९३
५.५ परिमाणात्मक समालोचकीय योगदान	९४
५.६ गुणात्मक समालोचकीय योगदान	९४
५.५ निष्कर्ष	९६
छैटौँ परिच्छेद : सारांश तथा निष्कर्ष	९७-१०१
५.१ सारांश	९७
५.२ निष्कर्ष	९९
सन्दर्भसामग्री सूची	१०२-१०५

चिह्न प्रयोग तथा सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

चिह्न प्रयोग	अर्थ
“ ”	जस्ताको त्यस्तै देखाउने
...।	केही अंश छोडिएको
/	वा, अथवा
—	योजक/देखिसम्म
:	सापेक्षित/निर्देशित रूप
सङ्क्षिप्त रूप	पूरा रूप
अनु.	: अनुवादक
उपप्रा.	: उपप्राध्यापक
त्रि.वि.	: त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नं.	: नम्बर
ने.रा.प्र.प्र.	: नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान
ने.प्र.प्र.	: नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान
प्रा.डा.	: प्राध्यापक डाक्टर
प्रा.लि.	: प्राइभेट लिमिटेड
वि.सं.	: विक्रम सम्वत्
सन्/इ.सं.	: इस्वी सम्वत्
सम्पा.	: सम्पादक
सहप्रा.	: सहप्राध्यापक
संस्क.	: संस्करण